

Різниця спостерігається в частотності використання типів та моделей. Модель «представник народності → судно цієї народності», за нашими спостереженнями, у німецькій мові відсутня. У Німеччині та німецькомовних державах кораблі називають за їх офіційною назвою і не підкреслюють, якщо в цьому не має необхідності, якій країні вони належать. В українській і російській мовах представлена модель «власне ім'я → зброя». Це обумовлено індивідуальним стилем авторів статей, які аналізуються, та мовними особливостями досліджуваних мов.

Перспективним видається зіставний аналіз та опис метонімічних переносів у більш різноманітній тематиці, що дозволить виявити їхні спільні й мовно-специфічні риси, сприятиме створенню загальної типології засобів вторинної номінації.

Література

- Андроников Н. Г. Великая Отечественная война, 1941-1945 : словарь-справочник / Н. Г. Андроников, А. С. Галицан, М. М. Кирьян. – М. : Политиздат, 1985. – 527 с. *Большой толковый словарь русского языка* / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб., 1998. – 1536 с. *Ємець О. В.* Семантика, синтактика та прагматика тропів в аспекті поетизації художньої прози (на матеріалі оповідань Ділана Томаса) : автореф. дис. ... кандид. філол. наук : 10.02.04 / Олександр Васильович Ємець. – К., 2000. – 19 с. *Зайцева В. В.* Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Зайцева Вікторія В'ячеславівна. – Дніпропетровськ, 2009. – 215 с. *Озарко І. І.* Стилістичні засоби як механізми формування образів (на матеріалі англійських поетичних образів) // Записки з романо-германської філології : Зб. наук. праць. – Вип. 17. – Одеса : Фенікс, 2006. – С. 161-165. *Сучасний тлумачний словник української мови* : 65 000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук. проф. В. В. Дубічинського]. – Х. : ВД «Школа», 2006. – 1008 с. *Удинська А. Г.* Метонімічні переноси на позначення людини в англійській і українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Удинська Алла Геннадіївна. – Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2007. – 20 с. *Шмелев Д. Н.* Способы номинации в современном русском языке. / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 2007. – С. 54-67. *Berg W.* Uneigentliches Sprechen. Zur Pragmatik und Semantik von Metapher, Metonymie, Ironie, Litotes und rhetorischer Frage. / W. Berg. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1978. – 167 S. *Davidson D.* What Metaphors Mean / Donald Davidson. – Vol. 5, No. 1. – The University of Chicago Press, 1978. – P. 31-47. *Merriam-Webster* [Electronic resource] : English dictionaries. – [Access mode] : <http://www.merriam-webster.com/netdict.htm>. *Wahrig G.* Deutsches Wörterbuch. – München : Mosaik Verlag, 1989. – 1493 S.

УДК 81 – 115'367.625 (811.111+811.161.2)

МОРГУНОВА О.О.

(Донецький державний університет управління)

МЕТОДИКА ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КАУЗАТИВНИХ ПОСЕССИВНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття містить опис методики аналізу семантики каузативних посесивних дієслів англійської та української мов на основі формул тлумачення та емпіричної бази зіставного дослідження.

Ключові слова: каузативні посесивні дієслова, формула тлумачення, посесивний об'єкт, семантична сполучуваність, методика дослідження.

Моргунова О. А. Методика сопоставительного исследования каузативных посесивных глаголов в английском и украинском языках. Стаття содержит описание методики анализа семантики каузативных посесивных глаголов английского и украинского языков на основе формул толкования и эмпирической базы сопоставительного исследования.

Ключевые слова: каузативные посесивные глаголы, формула толкования, посесивный объект, семантическая сочетаемость, методика исследования.

Morgunova O. O. *Methods of Research of Causative Possessive Verbs in English and Ukrainian and the* . The article deals with the methods of research of comparative aspect of causative possessive verbs in English and Ukrainian on the basis of interpretation formulas and empirical material.

Key words: causative possessive verbs, interpretation formulas, possessive object, semantic combinability, research methods.

В останні десятиріччя у лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до досліджень зіставного й типологічного характеру, що обумовлено інтенсифікацією соціокультурних та мовних контактів, прагненням осмислити будову певної мови через порівняння її з іншими мовами, формувати загальну теорію мовних підсистем і категорій через залучення фактів якомога більшої кількості різноструктурних мов. Подібні дослідження допомагають виявити нові явища в структурі та функціонуванні мов, їх спільні та особливі характеристики. У

зв'язку з цим доцільним вважається розгляд одиниць певних класів і категорій, на прикладі яких можна продемонструвати типологічні загальні та відмінні риси, які властиві різним мовам. До таких належать категорії каузативності та посесивності. Можна назвати фундаментальні дослідження, які присвячено вивченню цих категорій на матеріалі різних мов. Категорія каузативності вивчалась у працях Ю. Д. Апресяна, М. А. Журинської, Дж. Лайонза, В. П. Недялкова, Г. Г. Сильницького та ін. Категорії посесивності присвячено наукові розвідки О. В. Бондарка, О. М. Селіверстової, В. Д. Каліуценка, Т. М. Ніколаєвої, І. В. Ступак, Г. А. Чанишевої, К. Г. Чинчлей та ін. Проте не всі аспекти цих категорій до кінця розкриті в сучасній лінгвістиці. Перш за все, необхідність дослідження семантики каузативних посесивних дієслів полягає в тому, що його результати демонструють спільне та специфічне в способах реалізації каузативних посесивних відношень в англійській та українській мовах, що до теперішнього часу розглядалось у лінгвістичних працях лише епізодично та фрагментарно. Огляд наукової літератури з окресленої проблеми свідчить про те, що в сучасній лінгвістиці практично відсутні роботи із зіставного вивчення каузативних посесивних дієслів (КПД) різноструктурних мов, таких, як, зокрема, англійська й українська. Цим обумовлена необхідність роботи, яка належить до галузі зіставної лексичної семантики.

У статті розглянуто методика дослідження каузативних посесивних дієслів в англійській та українській мовах та принципи підбору практичного матеріалу. **Актуальність** роботи обумовлена відсутністю методики докладного аналізу каузативних посесивних дієслів (КПД) на матеріалі англійської та української мов та необхідністю типологічного опису цих дієслів у двох різноструктурних мовах. **Мета** статті – розробка та опис методики дослідження спільних та відмінних характеристик у семантиці каузативних посесивних дієслів в англійській та українській мовах. **Об'єктом** дослідження є КПД англійської та української мови. **Предметом** дослідження даної роботи є методи дослідження семантики цих дієслів.

Визначення термінологічного апарату дослідження передбачає розгляд та аналіз поняття «каузативні посесивні дієслова», яке, як можна бачити із самого терміна, складається з двох взаємозалежних компонентів. Точне визначення концепції роботи потребує докладного аналізу кожного окремо.

Значення каузативності може бути представлено лексично, лексико-синтаксично, семантико-синтаксично, синтаксично [Шустова 2011, с. 17]. Найбільш перспективним напрямком дослідження вважається аналіз лексичного каузатива, який дозволяє дослідити велику кількість полів, що перетинаються в різних площинах багатомірного простору дієслівної лексики [Шустова 2011, с. 22].

Категорія каузативності виражається різними частинами мови (наприклад, прислівниками причини, прийменниками причини та ін.). Але в центрі уваги в більшості робіт, у тому числі й у нашому дослідженні, перебувають дієслова, бо саме вони в мовленні є виразниками процесуальності, тобто динамічного аспекту реальності. Саме процес є найбільш показовим для дослідження каузації, тому що в ньому причинно-наслідкові відношення є найменш прихованими [Шорохова 2007, с. 8].

У нашій роботі увагу зосереджено на лексичному каузативі зі значенням посесивності, тобто такій одиниці, у значенні якої присутній причинно-наслідковий компонент. Для виділення лексико-семантичного класу КПД необхідно було врахувати маркери каузативного посесивного значення дієслів. КПД визначаємо як дієслова, які означають передачу об'єкта у володіння іншої особи або його відчуження з володіння іншої особи [Чанишева 2000, с. 8]. У нашій роботі розглянуто КПД, які мають значення передачі об'єкта у володіння іншої особи в англійській та українській мовах.

Вибірка практичного матеріалу дослідження здійснювалась у два етапи. На першому етапі корпус КПД було вибрано з тлумачних, синонімічних словників, тезаурусу [Англо-русский экономический словарь 1977, Бенсон М. 1990, Словник синонімів української мови 2000, Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005, Longman Dictionary of Contemporary English 2003, Roger's Thesaurus of English words and phrases 2000 та ін.]. В

основі відбору одиниць дослідження зі словників – компонентний аналіз, який передбачав наявність інтегральної семи в значенні дієслова, переданою семемами *to give* / давати. Одиницею аналізу в роботі є моносемантичне КПД або лексико-семантичний варіант багатозначного дієслова, які розглядаються як окреме КПД. У роботі враховувалася також наявність лексико-семантичних варіантів у КПД. На другому етапі було дібрано приклади вживання англійських та українських КПД у текстах художньої літератури та публіцистики, які було проаналізовано з точки зору семантичних особливостей у певному контексті.

У нашому дослідженні базовою є структура, яка представляє каузативну ситуацію (КС). Слідом за В. С. Храковським [Храковский 2003, с. 41] вважаємо, що КС передбачає наявність каузатора, об'єкта, що каузується, та ознаки, якої набуває об'єкт у результаті каузативу. Моделює каузативну ситуацію каузативне посесивне дієслово, яке виражає антецедентний стан, термінальний стан придбання об'єкта каузативної ситуації та причинно-наслідкові відношення між ними. Антецедентний стан має носія у вигляді каузатора та об'єкта каузативу, термінальний стан – у вигляді об'єкта каузативу.

Ядром цих конструкцій є КПД, які, виражають передачу об'єкта у володіння іншої особи або його відчуження від володіння іншої особи [Калиущенко 1987, с. 41], що описано у вербоцентричній концепції Л. Теньєра, валентнісному синтаксисі О. О. Холодовича, відмінковій граматиці Ч. Філлмора. Спираючись на положення вербоцентричного піходу, можна стверджувати, що КПД володіє семантичними валентностями, які реалізуються в каузативній посесивній ситуації. Оскільки весь комплекс семантичних ознак КПД у рамках КПС найбільш чітко проявляє себе в контексті, який створюють учасники ситуації, семантика КПД залежить від контексту [Шаумян 1999, с. 199]. У зв'язку з цим В.В. Виноградов зазначає, що будь-яке слово присутнє у свідомості зі всіма своїми значеннями, прихованими та можливими, готовими з першої нагоди «вийти на поверхню», але, звичайно, «те чи інше значення слова реалізується в контексті та визначається ним» [Виноградов 1986, с. 21].

У результаті в реченні формується конструкція, в яку немовби занурюється КПД та, адаптуючись у ній, перебудовує свою семантику відповідним чином [Goldberg 1995, с. 181]. Навколишня дійсність за участю КПД може бути представлена в мові у вигляді простих і складних КПС. Прості ситуації, які називають мікроситуаціями, містять дві константи: предмет і його стан [Недялков 1969, с. 6], наприклад: *Чужі листи нікому давати не можна* [Тютюник 2005, с. 621], де предмет виражено словом *листи*, а стан – дієсловом *давати*.

Складні ситуації називаються, відповідно, макроситуаціями [Недялков 1969, с. 6] і представлені більше, ніж двома предметами та їх станами, наприклад: *I tell you that I would give one of the provinces of my kingdom to have that photograph* [Doyle, с. 25]. – ‘Я кажу вам, я б віддав одну з провінцій мого королівства, щоб отримати ту фотографію’. Фактично, у макроситуації безпосередніми складовими КС є як мінімум дві мікроситуації, що пов'язані між собою відношеннями каузативу. Так, у наведеному прикладі структура *to have that photograph* виступає ситуацією, що каузує (антецедентом), а *I tell you that I would give one of the provinces of my kingdom* – ситуацією, яка каузується (консеквентом).

Для аналізу цих ситуацій за участю КПД англійської та української мов важливо взяти до уваги те, що одним з основних принципів такого опису КПД є моделювання значень за допомогою формул тлумачення (ФТ), яке спирається на семантичну мову, розроблену лінгвістами [Апресян 1974; Селиверстова 1975; Kaliušchenko 2000].

ФТ у роботі створюється на основі семантичної інформації, яка міститься в глибинній структурі значень КПД. За своїм характером семантична інформація поділяється на загальну, яка дає узагальнену характеристику дії, та додаткову, що являє собою сукупність конкретизуючих семантичних ознак (далі – КСО) певної дії та її учасників [Супрун 1983; Fillmore 1968]. Наприклад, у значенні англійського дієслова *to give* міститься загальна інформація ‘transfer the ownership of with or without actual delivery; bequeath’ [Longman Dictionary of Contemporary English 2003] – ‘передавати власність з або без фактичної доставки; завіщати’, а в дієслові *to give back* – додатковою інформацією є ‘return (something)

to its previous owner or in exchange' [Longman Dictionary of Contemporary English 2003] – 'повернути (що-небудь) попередньому власнику або обміняти'. Таким чином, виділення конкретизуючих семантичних ознак у дієслівних значеннях призводить до експлікації додаткової семантичної інформації, наявної в глибинній структурі КПД, яка і «визначає семантичну сполучуваність дієслова» [Жолобов 1983]. У свою чергу додаткову семантичну інформацію, наявну в значенні КПД, поділяють на два види: предикативну (спосіб дії, мета виконання дії, локалізація дії, темпоральність) та аргументну (характер об'єктів, які відторгають та яких набувають, СО кількісної характеристики об'єктів та суб'єктів) [Гордон 1981]. Опис дієслівного значення відбувався за трансформаційним методом.

Крім ключового компонента каузативної посесивної ситуації – каузативного посесивного дієслова, до уваги було взято характер посесивного об'єкта (ПО) з огляду на важливу роль цього компонента КПС. У більшості посесивних конструкцій ПО виражено іменником. Для аналізу та опису особливостей ПО було враховано такі категоріальні ознаки іменника, як наявність назв істот та неістот. Назви істот у практичному матеріалі дослідження виражено назвами осіб або тварин. Назви неістот поділяються на дві групи: конкретні імена та абстрактні. Вони, у свою чергу, мають відповідні підвиди. Так, конкретні назви включають предметні, збірні, речовинні імена. Наприклад, ПО може називати конкретне поняття або предмет: 'чайові' (англ. *to tip* «to give an additional amount of money to someone such as a waiter or taxi driver» 'давати додаткову суму грошей комусь – офіціанту, водію таксі' і т.ін.): англ. *He tipped the porter unnaturally, in his confusion*. 'Він заплатив портьє чайові, відчувши ніяковість'. Щодо абстрактних імен, то це в основному абстрактні поняття та властивості.

У роботі також охарактеризовано речення з нереалізованим ПО. Якщо одна із семантичних ознак КПД закріплена в семантичній структурі дієслівних значень, вона може бути не експлікованою синтаксично. У цих випадках синтаксична валентність менша за семантичну. ПО виражений імпліцитно в семантиці дієслова, наприклад: англ. *Liz decided to sell up and move abroad*. 'Ліз вирішила розпродати все та уїхати за кордон' (дієслово *to sell up* означає «продати більшу частину того, чим володієте»)

Отже, відповідно до мети, поставлених завдань та характеру матеріалу у роботі використовуються такі методи:

1) *компонентний аналіз*, для відбору лексичного матеріалу, що є об'єктом дослідження, а також встановлення загальних та конкретизуючих семантичних ознак каузативних посесивних дієслів;

2) *описовий метод* – для повного аналізу дібраних мовних одиниць, їхньої інвентаризації та систематизації;

3) *трансформаційний метод* – для опису дієслівних значень;

4) *зіставний аналіз* – для дослідження семантичних особливостей дієслів в англійській та українській мовах;

5) *кількісний аналіз* для чіткого виявлення складу окремих семантичних груп КПД, унаочнення міжмовних збігів та розбіжностей в системах КПД англійської та української мов.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в розширенні обсягу матеріалу шляхом залучення каузативних посесивних дієслів зі значенням відчуження об'єкта. Перспективним видається зіставний аналіз та опис каузативних посесивних дієслів у більшій кількості мов, що дозволить виявити спільні й мовно-специфічні риси семантики КПД, сприятиме створенню загальної типології КПД.

Література

- Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 237 с. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). – 3-е изд., исправл. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с. Гордон Е. Я. Каузативные глаголы в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е.Я.Гордон. – М., 1981. – 22 с. Жолобов С. И. О семной структуре английского глагола определенно-направленного перемещения в пространстве // Вопросы морфологического и семантического анализа лексики в германских языках. – Горький, 1983. – С. 89-95. Калиущенко В. Д. Типология локативных, посесивных и атрибутивных отсубстантивированных глаголов / В. Д. Калиущенко // Вопросы языкознания. – 1987. – № 1. – С. 93-105. Недеяков В. П. Типология каузативных конструкций / В. П. Недеяков, Г. Г. Сильницкий // Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив. – Л. : Наука, 1969. – С. 5-19.

Селиверстова О. Н. Компонентный анализ многозначных слов / О. Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1975. – 289 с. Суррун Н. И. Исследование глаголов с включенными в номинацию семантическими распространителями действия в немецком языке // Вопросы морфологического и семантического анализа лексики в германских языках. – Горький, 1983. – С. 72-81. Тютюнник Г. Три зозулі з поклоном // Українська література. Хрестоматія. 11 клас [уклад. О.І. Борзенко та ін.]. – К. : Ранок; Веста, 2005. Храковский В. С. Грамматические категории глагола : связи и взаимодействие / В. С. Храковский // Грамматические категории : иерархии, связи, взаимодействие. – СПб. : Наука, 2003. – С. 156-165. Чанышева Г. А. Посессивные глаголы в английском и немецком языках : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.17 “Сравнительно-историческое и типологическое языкознание” / Г. А. Чанышева. – Донецк, 2000. – 213 с. Шаумян С. К. Абстракция в современной лингвистике / С. К. Шаумян // Философско-литературный журнал «Логос». – 1999. – № 11. – С. 186-213. Шорохова И. А. Семантика каузативных глаголов в русском и польском языках : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / И. А. Шорохова. – Челябинск, 2007. – 23 с. Шустова С. В. Потенциал каузативных глаголов в динамико-функциональном аспекте : автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / С. В. Шустова. – Пермь, 2011. – 41 с. Doyle A.C. The Adventures of Sherlock Holmes [Электронный ресурс] / A. C. Doyle. – Режим доступа : <http://boltun.org/library/index.php?id=7806&start=262>. Fillmore Ch. Lexical entries for verbs // Foundations of Language. – 1968. – V. 4. – N. 4. – P. 320-338. Goldberg A. Constructions : A Construction Grammar Approach to Argument Structure. – Chicago: Univ. of Chicago, 1995. – 234 p. Kaluščenko V.D. Typologie denominaler Verben/ V.D. Kaluščenko. – Tübingen: Niemeyer (Linguistische Arbeiten; 419), 2000. – 253 S.

Список лексикографічних джерел

Англо-русский экономический словарь. Около 60000 терминов. Под ред. А.В.Аникина. – М.: Изд-во «Русский язык», 1977. – 728 с. Бенсон М. Комбинаторный словарь английского языка / М. Бенсон, Э.Бенсон, Р. Илсон. – М. : Рус. яз., 1990. – 286 с. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Под ред. Амосовой Н.Н., Апресяна Ю.Д., Гальперина И.Р. – Т.1. – 823 с.; Т.2. – 864 с. Словник синонімів української мови [Укл. А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук]. – Т.2. О – Я. – Київ: Наукова Думка, 2000. – 954 с. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. Російсько-український академічний словник. – Режим доступу: <http://r2u.org>. Уа. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/davaty>; <http://sum.in.ua/s/obsypaty> Словник фразеологізмів української мови /Уклад. В.М.Білоноженко, І.С.Гнатюк та ін. – Київ: Наукова думка, 2003. – 788 с. – Режим доступу: http://culture-ua.com/catalog/view.php?id_rozdil3=1591. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Режим доступу: cambridge.org. Longman Dictionary of Contemporary English. Innovative CD-ROM including the new Longman Language Activator [Електронний ресурс]. – Pearson Education Ltd, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); кольор.; 12 см. – Системні вимоги: Pentium 300 MHz PC Windows 95/98/2000, NT4/XP. – Назва з титул. екрану. Macmillan English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com>. Roger's Thesaurus of English words and phrases. – Penguin Books Ltd. – 2000. – 810 p.

УДК 81'1: 811.111=161.2'165.18

ОРЛЕНКО О. В.

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ПРОСТОРОВІ ОПОЗИЦІЇ У ПРИЙМЕННИКОВИХ СИСТЕМАХ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті розглянуто основні просторові опозиції у применникових системах англійської й української мов. Прослідковано відмінності в концептуалізації деяких просторових уявлень англійською й українською мовами, виходячи зі схематизації природної категорії значень, які вербалізують применникові опозиції. Визначено співвідношення вживання корелятивних применників і відмінності у моделі та мотивації розвитку семантичної мережі применників у різних мовах.

Ключові слова: *применник, просторова опозиція, траектор, орієнтир, протосцена, сцена, схематизація, концептуалізація.*

Орленко О. В. Пространственные оппозиции в предложных системах английского и украинского языков. В статье рассмотрены основные пространственные оппозиции в предложных системах английского и украинского языков. Прослежены отличия в концептуализации некоторых пространственных представлений в английском и украинском языках, исходя из схематизации естественной категории значений, вербализуемых предложными оппозициями. Определено соотношение употребления коррелятивных предлогов и различия в модели и мотивации развития семантической сети предлогов в разных языках.

Ключевые слова: *предлог, пространственная оппозиция, траектор, ориентир, протосцена, сцена, схематизация, концептуализация.*

Orlenko O. V. Spatial Oppositions in the English and Ukrainian Prepositional Systems. The author studies basic spatial oppositions in the English and Ukrainian prepositional systems. Differences in conceptualizing some spatial notions in English and Ukrainian are showcased. The study includes the schematization of natural categories of the meaning in the prepositional oppositions. Interrelation of the use of correlative prepositions and the differences in model and motivation of a semantic network development of prepositions in different languages are defined.

Key words: *preposition, spatial opposition, trajector, landmark, proto-scene, scene, schematization, conceptualization.*

Семантичний аспект применників і досі відзначено недостатньою вивченістю у